

Бібліографічны спісак

1. Беларускі N-корпус [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://bnkorporus.info/>. – Дата доступу: 20.07.2021.
2. Большой толковый словарь русского языка / С. А. Кузнецов [гл. ред.] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gramota.ru/slovari/info/bts/>. – Дата доступа: 20.07.2021.
3. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ruscorpora.ru/>. – Дата доступа: 20.07.2021.
4. Новиков, Д. Н. Синхронный анализ лексической неоднозначности: от семантики к когнитивной (прототипической) семантике / Д. Н. Новиков // Известия Южного федерального университета. Филологические науки. – 2008. – № 1. – С. 67–76.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / АН БССР, Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа; пад аг. рэд. К. К. Атраховіча. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т.
6. The Free Dictionary [Электронный ресурс]. – Farlex, 2021. – Режим доступа: <https://www.thefreedictionary.com/>. – Дата доступа: 20.07.2021.

УЖЫВАННЕ ПРЫАДВЕРБІЯЛЬНЫХ ДАПАЎНЕННЯЎ У ПОМНІКАХ СТАРАБЕЛАРУСКАЙ ПІСЬМЕННАСЦІ

Э. В. Яроменка (Мінск, Беларусь)

У паведамленні разглядаецца ўжыванне ў помніках старабеларускай літаратурна-пісмавой мове дапаўненняў пры членах сказа, выражаных азначальнымі прыслоўямі. Азначнаецца, што ў ролі прыадвербіяльных дапаўненняў выступаюць назоўнікі, займеннікі і субстантываваныя часціны мовы без прыназоўнікаў і з прыназоўнікамі. Звернута ўвага на тое, што такія спалучэнні перадаюць аб'ектныя адносіны і адносіны прыпадабнення, ахарактарызаваны выяўленыя формы прыадвербіяльных дапаўненняў.

Ключавыя словы: гістарычны сінтаксіс; дапаўненне; прыадвербіяльнае дапаўненне; прыслоўе; старабеларуская пісьменнасць.

Асноўнае сінтаксічнае значэнне дапаўнення – гэта аб'ектнасць дзеяння або стану. Дапаўненне ўваходзіць у словазлучэнні, якія выражаюць адпаведную семантыку, будуюцца на сувязях кіравання і ў якіх у якасці галоўных кампанентаў выступаюць дзеясловы, прыметнікі, назоўнікі, прыслоўі.

Прыслоўныя словазлучэнні лічацца рэдкімі, паколькі для прыслоўя больш «звыклае» залежнае становішча пры дзеяслове [3]. У дадзеным паведамленні разгледзім ужыванне прыадвербіяльных дапаўненняў (дапаўненняў пры прыслоўях) на матэрыяле помнікаў старабеларускай пісьменнасці.

У ролі прыадвербіяльных дапаўненняў выступаюць назоўнікі, займеннікі і субстантываваныя часціны мовы без прыназоўнікаў і з прыназоўнікамі. Параўн.: иосифъ позваля врьдника дому своего, и рече к нему востани и жени воследь мужей тыхъ¹ (Скар. КБ, 81); живот же их из верху суше. и францоусовъ. и предреченных (Арыст., 190); которое однакъ припоминаяне не для того чиню абыхъ власть в той мере ровно з д[у]ховными светскимъ привлащати

¹ Ілюстрацыйны матэрыял адаптаваны. – Э. Я.

мел, о чомъ не мышлю (Апакр., 76б); во вшеляком шаленстве и роспусе, горшъ всех на томъ свете будучих народовъ, себе сплюгавили (Варл., 246–246б).

Спалучэнні прыслоўя з дапаўненнем могуць выражаць аб’ектныя адносіны і адносіны прыпадабнення, калі ў якасці галоўнага кампанента выступаюць азначальныя (якасныя і якасна-акалічнасныя) прыслоўі. Агульныя значэнні адносін, якія рэпрэзентуюцца названым канструкцыямі, абумоўлены значэннем слоў, што спалучаюцца [гл.: 2, с. 570].

Спалучэнні якаснага прыслоўя (*добро, невдячно, нелюбо, немило, непо-рушно, просто, ровно* і інш.) з дапаўненнем перадаюць аб’ектныя адносіны, калі галоўнае слова (прыслоўе) называе прымету дзеяння, залежнае – асобу або прадмет, па адносінах да якіх гэта прымета праяўляецца: моли о нас ... г[о]с[под]а б[о]га нашег[о]. штобы нас ... избавил от людеи иного закона. и от ихъ насилья. и с[в]я[т]ыя ц[е]ркви своя оутвердилъ бы х[ри]сто[с] непороушно от них (Чэцця, 110–110б); ниhto ти не будет смети речы што бы тобе невдячно (Трыст., 13); то тежъ уши мусять услышати то, што имъ невдячно и нелюбо бываеъ (АЗР, V, 32, 1637); видячи Юсифъ, же о[т]е[ц]ъ его положилъ правую руку на голову Ефремови немило ему вельми было (Хран., 75б–76).

Спалучэнні прыслоўя ў форме вышэйшай або найвышэйшай ступені параўнання (*более, большее, должейши, наболей, потребней, презельней* ‘найбольш’, *сладче, чуднее, чюлей, ширше, ясней* і інш.) з дапаўненнем у форме роднага склону маюць значэнне прыпадабнення: видьте вси стороны оутробе дачю. ширше насъ (Чэцця, 115б); естли же узърить лица ваша высхлая, более иншихъ отроковъ ровесниковъ вашихъ (Скар. ДП, 6); должеиши земли мера его и ширши моря (Скар. КІ, 16б); што и с третьей, и с четвертой части той отповеди, само ся ясней с[о]лнца дасть б[о]гъ покажетъ (Апакр., 10б); чюлей иночества своего законъ обходилъ, нежли я о немъ выправую (Сматр., 3б); ижъ быс[тъ] оказала его доброт[а] и можност[ь] водлугъ ап[о]ст[о]ла мовячого: презелней богатства благости его который се нам в грядущыхъ вещех укажет изнову (3б. 752, 468–468б). Такія спалучэнні распаўсюджаны і ў сучаснай беларускай мове [гл.: 1, с. 92].

Спалучэнні якасна-акалічнаснага прыслоўя (*воследъ, наедине, оба-польне* ‘сумесна, разам’, *ровно (ровне)* ‘аднолькава; нараўне з кім-, чым-небудзь’, *следомъ* і інш.) з дапаўненнем таксама называюць прымету дзеяння і асобу або прадмет, па адносінах да якіх гэта прымета праяўляецца, і перадаюць аб’ектныя адносіны [гл.: 1, с. 93]: радцы зъ войтомъ посполито мають обирати ... на кождый годъ двухъ бурмистровъ, которыхъ же руками обалопне зъ войтомъ посполство маеъ ряжено быти (АЗР, I, 189, 1499); Взростивши ся до родицовъ, зъ наимнейшей речи, быдла и инныхъ всякихъ домовыхъ речей спущенье, ровне зъ помощниками мужовыми, ма метъ, едно тыле виявшы зброи, кони (АЗР, I, 1501, 224); потеха твоя, коли еси с ним наедине (Арыст., 152); во прыйдущую ноч[ь] прыйдете воследъ мене, а я отворю вам ворота (3б. 752, 578б).

Спалучэнне колькаснага прыслоўя з дапаўненнем выступае як паказчык колькасці (*мало, много, троха* і інш.) каго- або чаго-небудзь: ино порозумели есмо, штож замку нашому Полоцкому шкодно, занежь пригонныхъ людей къ нему мало (АЗР, I, 214, 1500); на третимъ местцу лесу, заросли и троха сеножати (АВК, XXIV, 16, 1509); Прихилиль есмь мало оуха моего (Скар. ІС, 81); в том есть много шкоды (Арыст., 228); коли ся соимете, мало мистерства будете простирати (Трыст., 95); на вулицах у местехъ найдеш страв много купит[и] а наболей мяса баранего а кашу рижовую (Наб. тур., 24).

Прыадвербіяльныя дапаўненні ў старабеларускіх пісьмовых крыніцах зафіксаваны ў формах

– роднага склону з прыназоўнікам *отъ* і без яго: братіе есть кр[е]ста ч[е]стнее. и д[у]шамъ полезнее (Чэцця, 246); честнейши есть всех седмая нед[е]ля (Чэцця, 2966); ч[е]стниши от всих. и зрение от него поидеть (Арыст., 203); девка плакала, што турная не зостала, которого жадала потребней усего видети (Трыст., 34);

– давальнага склону без прыназоўніка: петръ же началъ молитися дабы неравно х[ри]ст[у] роспяли его. и распяты был стремьглавъ (Чэцця, 2256); онъ, по тыи лета, тое свое пріятельство прикрито а здрадливо пану нашому ... тримать (АЗР, I, 222, 1501); ти ноудно воду пити по времени (Арыст., 231); сынове веньяминовы обачивши же имъ неровно, почали оутекать (Хран., 1906);

– творнага склону з прыназоўнікам *зъ*: радцы з войтомъ посполито мають обрати ... два бурмистры ... которыхъ же руками з войтомъ обапол[ь]но поспольство маеть быти рожно (КЗ, 705, 1498); абы мешчане, которые именья подь собою держать, ровно зъ вами, водле важности именей своихъ, оборону несли (АЗР, III, 12, 1547); так был прудки, иж ровно бегал з стрелою, з лука выпуцонои (Бельск., 1876);

– творнага склону з прыназоўнікам *за*: того жъ часу постережъ слуга мой, ижъ оная челяд тоіа ровсіекаіа, следомъ за оною челедю моею гонили (АВК, XXXVI, 244, 1582); он взявшися за его Посохъ зубами, шоль за с[в]ятымъ следомъ (Пралог, 562).

Праведзенае даследаванне засведчыла, што ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове пры членах сказа, выражаных азначальнымі прыслоўямі, у якасці дапаўненняў выкарыстоўваліся назоўнікі, займеннікі, субстантываваныя часціны мовы ў формах роднага, давальнага і творнага склону з прыназоўнікамі і без прыназоўнікаў. Такія спалучэнні служылі для перадачы аб'ектных адносін і адносін прыпадабнення.

Бібліяграфічны спіс

1. Беларуская граматыка / Акад. навук БССР. Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа. – Ч. 2 : Сінтаксіс. – Мінск : Навука і тэхніка, 1986. – 327 с.
2. Грамматика русского языка / Акад. наук СССР, Ін-т рус. яз. – Т. 2 : Сінтаксіс. Ч. 1. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1954. – 702 с.
3. Жеребило, Т. В. Словарь лингвистических терминов : изд. 5-е, испр. и доп. – Назрань : Пилигрим, 2010. – Режим доступа: <https://rus-lingvistics-dict.slovaronline.com/3753-словосочетания%20наречные>. – Дата доступа: 12.09.2021.

Спіс крыніц

АВК – Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею. Т. I–XXXIX. Вильна, 1885–1915; АЗР – Акты, относящиеся к истории Западной России. Т. I–V. СПб., 1846–1853; Апакр. – «Апакрысіс» (Вільня, 1598); Арыст. – «Арыстоцелевы вароты» (рукапіс НБ Беларусі, канец XVI ст.); Бельск. – «Хроніка» М. Бельскага (рукапіс РНБ, пачатак XVII ст.); Варл. – «Гісторыя аб Варлааме» (Куцеін, 1637); Зб. 752 – Зборнік жыццй святых (рукапіс ДГМ, другая палавіна XVII ст.); КЗ – Литовская метрика. Книги записей // РИБ. Т. XXVII. СПб., 1910; Наб. тур. – «Аб набажэнстве турэцкім» (рукапіс ДГМ, канец XVI ст.); Пралог – «Пралог» (рукапіс РДБ XVII ст.); Скар. – «Біблія» выдання Ф. Скарыны: ДП – Кніга Даниіла прарока; ІС – Кніга Ісуса Сірахава; КБ – Кніга Быцця; КІ – Кніга Іёва; Сматр. – «Казанне пахавальнае» М. Сматрыцкага (Вільня, 1620); Трыст. – «Аповесць аб Трыстане» (рукапіс Бібліятыкі імя Э. Рачынскага ў Познані, каля 1580 г.); Хран. – «Хранограф» (рукапіс РДБ, сярэдзіна XVII ст.); Чэцця – «Чэцця» 1489 г. (рукапіс НБ Украіны імя У. І. Явнадскага).

ДЭТАКТЫВЫ «ДЗІКАЕ ПАЛЯВАННЕ КАРАЛЯ СТАХА» У. КАРАТКЕВІЧА І «САБАКА БАСКЕРВІЛЯЎ» А. КОНАН-ДОЙЛА: КАМПАРАТЫЎНЫ АСПЕКТ

М. Г. Ясінская (Мінск, Беларусь)

Праводзіцца кампаратыўны аналіз аповесцей У. Караткевіча «Дзікае паляванне караля Стаха» і А. Конан-Дойла «Сабака Баскервіляў». Характарызуюцца вобразы сышчыкаў Ш. Холмса і А. Беларэцкага, а таксама вобразы антаганістаў Стэплтана і Дубатоўка. Вылучаюцца адрозненне і падабенства ў змесце англійскага і беларускага дэтэктываў

Ключавыя словы: У. Караткевіч; А. Конан-Дойл; Андрэй Беларэцкі; Шэрлак Холмс; дэтэктыў.

Літаратурны жанр, які з захапленнем чытаюць людзі ва ўсім свеце, – гэта дэтэктыў. Таямнічасць, харызматычныя героі, вострая інтрыга, займальны сюжэт, нечаканая развязка нязменна прыцягваюць увагу чытацкага аўдыторыі. Згодна з вызначэннем В. Рагойшы, «дэтэктыўная літаратура (англ. detective – сышчык, ад лац. detection – раскрываць) – эпічныя і драматычныя творы, у якіх раскрываецца нейкая таямніца, звязаная са злачынствам. Заснавальнікам <...> лічыцца амерыканскі пісьменнік Э. По («Забойства на вуліцы Морг», 1841). <...> У. Караткевіч распрацаваў у нас жанр гістарычнага дэтэктыва («Дзікае паляванне караля Стаха», «Чорны замак Альшанскі») [4, с. 122].

Адзін з першых узораў айчыннага дэтэктыва – аповесць «Дзікае паляванне караля Стаха» – займае ў беларускай літаратуры вельмі важнае месца. Гэтая незвычайная гісторыя пра прывідных вершнікаў захоўвае адзначаныя характарыстыкі жанру і паводле следавання канону набліжаецца да аповесці А. Конан-Дойла «Сабака Баскервіляў». У аснову твораў пакладзены сямейныя легенды, «ажыўленыя» людзьмі дзеля ўласных мэт.

Героі легенд Раман Яноўскі і Гуга Баскервіль не зважалі на закон. Адчуваючы сваю беспакаранасць, яны здзяйснялі антыгуманныя ўчынкі, а жыццё чалавека для іх нічога не каштавала. У выніку абодва былі жорстка па-